

Citation style

Pánek, Jaroslav: review of: Aleksandr Oganovič Čubar'jan (ed.), Всемирная история: В 6-ти томах / Vsemirnaja istorija: V 6-ti tomach. 3: Мир в раннее Новое время / Mir v ranneje Novoje vremja, Moskva: Nauka, 2013, in: Český časopis historický, 2014, 4, p. 763-766, DOI: 10.15463/rec.1189734272

First published: Český časopis historický, 2014, 4

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

registů a případně podle časové posloupnosti vložit mezi registry dalších písemností jiného dochování. Zároveň tvoří rukopis důležitý celek svou vazbou na zaniklá registra, o nichž poskytuje určitou představu a informaci. Tato pramenná hodnota by se rozptýlením v jiném materiálu zcela překryla. Je tedy toto samostatné vydání jednoznačně dobrým řešením. Ostatně s podobným problémem se setkávají také vydavatelé českomoravského diplomataře (CDB) při zpracování formulářových sbírek.

Editor zachoval posloupnost písemností tak, jak následují v rukopisu, jednotlivé registry koncipoval jako náhradní. Hlaváček vybavil edici především obvyklým a obsírným poznámkovým aparátem, v němž upozorňuje na starší edice a důležitou literaturu, a také na dochování. U listin zachovaných v originále doplňuje v poznámkách také informace podle originálu, a to jak ve vlastním textu registu, tak např. zprávami o zpečetění. Nad obvyklý standard podává pak editor i informace o arene a kancelářských poznámkách. I samotné registry, někdy značně rozsáhlé, obsahují řadu citací původního textu.

Nicméně, jak již bylo řečeno, kodex není vydáván poprvé. Odhlédne-li se od Codexu iuris municipalis Jaromíra Čelakovského, který pouze vybral listiny pro město, které v rukopise netvoří velkou část obsahu, je třeba zmínit především výše uvedenou Sedláčkovu edici. Tehdy šlo také o zveřejnění ve formě regist. Ta však byla podstatně stručnější a jejich doplnění dalším aparátem zůstalo minimální. Již v době vydání – tedy prakticky před stoletím – vzbudila Sedláčková edice zřejmě rozpaky recenzenta Václava Hrubého,⁴ byt převážilo ocenění přínosu díla, spočívajícího ve zpřístupnění mnoha rozptýlených pramenných údajů. Současná Hlaváčková edice tedy uživatelé přináší podstatně více informací a nutno říci že i podstatně přesnějších a kvalitnějších. Několik překlepů a přehlédnutí může být čtenářem snadno dešifrováno a opraveno.

Hana Pátková

Александр Оганович ЧУБАРЬЯН (гл. ред.) / Alexandr Oganovič ČUBARJAN (ed.)
Всемирная история: В 6-ти томах / Vsemirnaja istorija: V 6-ti tomach.
Том 3: В. А. Ведюшкин – М. А. Юсим (отв. ред.), *Мир в раннее Новое время /*
Tom 3: V. A. Vedjuškin – M. A. Jusim (eds.), *Mir v ranneje Novoje vremja*
Moskva, Nauka 2013, 854 s., 32 stran obrazových příloh, ISBN 978-5-02-036725-8;
ISBN 978-5-02-038035-6.

Nové šestidílné zpracování dějin světa, které připravuje a postupně vydává Ústav obecných dějin Ruské akademie věd pod redakcí Alexandra Oganoviče Čubarjana, dospěl po prvních dvou svazcích (pravěk–starověk a středověk) k ranému novověku. Jeho nápadnou odlišnost od starších přehledů světových dějin (včetně mohutných desetisvazkových Dějin světa, které vyšly v českém překladu v letech 1958–1968 a byly silně poznamenány dogmatickým pojetím marxismu) zdůrazňuje už na první pohled zcela odlišné pojetí periodizace. Zatímco ve starších zpracováních byl výklad o 16.–17. století podřízen tezi o střídání sociálně ekonomických formací a rozdělen do „feudálního středověku“ (sahajícího do poloviny 17. století) a „kapitalistického novověku“ (vymezeného anglickou a ruskou říjnovou revolucí), pak nyní ruští historici v podstatě přijali západní přístup k ranému novověku.¹

4 ČČH 21, 1915, s. 273–278.

1 *Dějiny světa v deseti svazcích*. Redakce M. M. SMIRIN, IV-V, Praha 1961–1968.

Neučinili tak zcela automaticky, nýbrž po úvodním terminologickém rozboru – románského „modernité“, angloamerického „early modern period“ a německého „Frühe Neuzeit“ – a po zhodnocení základní obsahové náplně dějin 16.–18. století. Plným právem označili tyto pojmy za konvenční, ale zároveň užitečné jakožto nástroj k uchopení období předcházejícího skutečně moderní době. Vyčlenili ovšem 18. století jako zvláštní periodu (vyznačující se počátkem industrializace, rozmachem sekularizovaného myšlení, osvícenským absolutismem a rozdělením Evropy mezi velmoci) a do tohoto svazku ji vůbec nepojali.

Vznikl tak ruský koncept „raného“ raného novověku („ranje“ ranje Novoje vremja, s. 8), za jehož charakteristické rysy jsou pokládány především rozmach obchodu a financí, vystřídání stavovsko-reprezentačních institucí nástupem absolutistického státu, manufakturní výroba a technologické využívání nových vědeckých poznatků, vytlačování rodové aristokracie podnikatelskou buržoazií, desakralizace vědění, pozdní renesance a prosazení baroka, expanze evropských námořních mocností a vytvoření globálního prostoru dějin; obecná charakteristika však nepomíjí ani univerzitní scholastiku, náboženské války, inkvizici či hon na čarodějnice, což označuje za příznak silné návaznosti na středověké kořeny. Tento ruský přístup zřetelně vychází z evropských poměrů, což autoři zdůvodňují jednak vzestupem Evropy v době počínajícího kolonialismu, jednak návazností na tradice evropské historiografie.

Struktura syntézy je dána kombinací základní chronologické osy a geografického zvládnání neobyčejně rozsáhlé a různorodé látky. Na prvních zhruba sto stranách jsou nastíněny podstatné rysy světového vývoje od sklonku 15. do konce 17. století (geografické objevy, sociálně ekonomické a politické proměny, „revoluce“ ve vojenství, renesance–reformace–protireformace, vědecká revoluce, úspěchy medicíny, každodennost). Dva hlavní oddíly po přibližně 300 stranách pojednávají o vývoji nejdůležitějších států a regionů, závěr obšírně shrnuje stav světa na konci 17. století a zásadní změny, jež nastaly od konce středověku. Přílohy zahrnují chronologický přehled, výběrovou bibliografii a jednotný rejstřík osob a zeměpisných názvů. Knihu doplňují mapky, černobílé a velmi kvalitně reprodukováné barevné ilustrace.

Do třináctistránkové chronologické tabulky, zahrnující události a životní data osobností z celého světa, pronikla řada středoevropských, ale i několik vysloveně českých událostí (odboj 1547, Česká konfese 1575, Majestát na náboženskou svobodu 1609, Bílá hora 1620, Pražský mír 1635), což dokládá, že naše dějiny mohou v tomto období zaujmout především v době konfesijní plurality. Reprezentativní bibliografický výběr přináší vedle ruské a do ruštiny přeložené literatury ukázky historiografie v hlavních západních jazycích; z našeho dějepiscetví jsou kromě opakovaně citace nové anglické syntézy (*A History of the Czech Lands*, 2009) jednou zmíněny také VI. a VII. svazek Velkých dějin zemí Koruny české (2005–2007) a ruský překlad Dvorníkova díla o Slovanech v dějinách evropské civilizace (2001); je to zastoupení srovnatelné s polskou historiografií.

Samostatné kapitoly o dějinách zemí a regionů staví na první místo státy západní Evropy, dále Rusko, velké asijské říše, hlavní regiony Afriky a Ameriky; nepomíjí však ani říše asijských kočovníků, oblast Kavkazu, osídlení arktických a subarktických oblastí a židovskou diasporu. Vybrané menší státy Evropy vystupují v kapitolách o Skandinávii a o polsko-česko-uherském prostoru. Autorem posledně zmíněných textů² je přední ruský bohemista Georgij Pavlovič

2 Georgij Pavlovič MELNIKOV, *Polsko-Litovskoje, Českoje i Vengerskoje korolevstva v XVI veke*, in: *Vsemirnaja istorija*. Tom 3: *Mír v ranjeje Novoje vremja*, s. 249–272; *Čechija, Vengrija i Reč' Pospolita v XVII veke*, tamtéž, s. 626–637.

Meľnikov, který zde znovu prokázal hlubokou znalost českých a středoevropských reálií, stejně jako umění úsporné syntézy.³ Důležitý je samotný jeho přístup, který pojímá české, polské a uherské země (s přihlédnutím k rakouskému a dnes i slovinskému území) jako střední, nikoli středovýchodní Evropu. Navíc respektuje specifika těchto států na rozdíl od autorů, kteří zejména české země automaticky zahrnují do Římsko-německé říše a po roce 1526 do habsburské monarchie, aniž by si uvědomovali složitost těchto nadstátních útvarů.

Meľnikov vystihuje navzájem propletené osudy tří středoevropských států za Jagellonců a částečně i Habsburků, přičemž zdůrazňuje utváření společného kulturního prostoru v období renesance, manýrismu a baroka. Za vrcholný projev tohoto kulturního prostředí označuje činnost intelektuálního a uměleckého centra v rudolfínské Praze. Vyzvedá odlišnost konfesijně politického vývoje středoevropského makroregionu, který na rozdíl od západní Evropy poznamenala první reformace (české husitství), vznik multikonfesijního prostředí a absence náboženských válek 16. století; i v případě českého povstání autor realisticky zdůrazňuje zřetelnou převahu politických motivů nad náboženskými. Za významný rys raně novověkého vývoje střední Evropy pokládá rovněž osmanskou expanzi, vůči níž projeví určitou rezistenční schopnost Habsburkové, ale hlavně Polsko, které svou úlohu obránce křesťanstva vyjádřilo v sarmatismu jakožto zvláštní formě šlechtické ideologie. Na důkladné znalosti situace ve třech středoevropských státech je založeno také srovnání hospodářského vývoje a sociální struktury českých, polských a uherských zemí. Do protikladu k celkovému ekonomickému, společenskému a politickému regresi střední Evropy v 17. století a k zaostávání za západoevropským vývojem staví Meľnikov význam tehdejší české kultury reprezentované J. A. Komenským, který podle autorova názoru dokázal ve svém díle vystihnout základní problémy své doby a zformulovat ideje podnětné pro následující staletí.

Výklad vnitřního vývoje českého státu je spolehlivý, pouze v jednotlivinách došlo – zčásti také v důsledku shrnutí mnoha údajů na několika stránkách – k drobným nepřesnostem. Týkájí se vysoce oceněného Majestátu na náboženskou svobodu, jež Meľnikov pokládá za „vrchol tolerance ve státním právu Evropy“. S tím lze jistě souhlasit, nikoli již se zkratkovitým tvrzením, že Majestát byl „přepracovaným textem České konfese z roku 1575“ (s. 258). Pouhým přehlédnutím je záměna původního označení arcivévod Ferdinanda II. (nešlo o Ferdinanda Tyrolského, nýbrž Ferdinanda Štýrského, s. 259; správně je to uvedeno na s. 626). Výklad o pobělohorském období nezastírá krutost perzekucí (snad jen poněkud podceňuje tvrdé formy rekatolizace, s. 629), ale Bílou horu nepokládá za národní tragedii, nýbrž za „přechod k nové epoše v dějinách českého národa, k novým formám ideologie a kultury, k těsné integraci do obrovských prostor habsburské državy“ (s. 628). Jako důvěrný znalec doby baroka zdůrazňuje Meľnikov umělecké a vědecké klady kultury 17. století, stejně jako podíl aristokratů ze starých českých rodů na řízení habsburské monarchie. Vzhledem k tomu, že mimořádně vyzvedá velikost Komenského, bylo by všestrannosti jeho výkladu prospělo, kdyby byl zřetelněji naznačil problém rozpolcení české kultury na domácí a exilovou (po jedné či dvou generacích nutně odumírající) větve a osvětlil dlouhodobé důsledky ztráty podstatné části české inteligence. Důležité však je, že výklad o 17. století je se znalostí nové literatury zbaven dávných

3 Georgij Meľnikov je rovněž autorem kapitol s bohemikální tematikou ve druhém svazku ruských Dějin světa, který není předmětem této recenze: G. P. MELNIKOV, *Zapadnyje i južnyje slavjane okolo 800 goda*, in: *Vsemirnaja istorija*. Tom 2. Srednevekovyje civilizacii Zapada i Vostoka. Otvetstvennyj redaktor P. Ju. UVAROV. Moskva, Nauka 2012, s. 184–194; *Čechija, Poľša i Vengrija v X–XIII vekach*, tamtéž, s. 398–405; *Centralnaja Jevropa v XIV–XV vekach*, tamtéž, s. 714–721.

stereotypů a že přináší ruským čtenářům neobvykle živý pohled na raně novověké proměny české společnosti a kultury.

Velké kolektivní dílo o dějinách světa v 16.–17. století je pozoruhodným dokladem o proměnách ruské historiografie a o jejím sblížení s historiografií západoevropskou. Zároveň je svědectvím o tom, že ruští historici nepřejímají konvenční pohled na raný novověk bez výhrad, ale vytvářejí si vlastní variantu, která se vyznačuje silnějším důrazem na rozdílnost 16.–17. a 18. století. Velkou předností této syntézy je komparativní přístup, který se uplatňuje ve třech rovinách – na úrovni makroregionů, evropských států a kontinentů. V každém z těchto směrů lze najít zajímavé a neotřelé podněty. Za skutečnost, že do syntézy byly na vysoké úrovni začleněny také české dějiny, vdčíme především moskevskému bohemistovi Georgiji Meľnikovovi. Je to doklad o významu zahraniční historické bohemistiky obecně a o postavení tohoto vynikajícího badatele zvláště.

Jaroslav Pánek

Marek ĎURČANSKÝ

Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext

Praha, Karolinum 2014, 412 s., ISBN 978-80-246-2255-2.

Recenzovaná práce představuje období třicetileté války z pohledu urbánních dějin, téma badatelsky nepřiliš frekventované. Její autor se již v úvodu přihlásil k žádoucímu propojení analytického přístupu k vybraným lokalitám měst Nymburka, Brandýsa nad Labem a Čelákovic a následnému syntetickému zhodnocení získaného materiálu. Daná města přitom zvolil s ohledem na jejich pozici v rámci městské stavovské obce – Nymburk jako město královské, Brandýs jako speciální typ města vrchnostenského a Čelákovice jako vrchnostenské město. Jak napovídá titul knihy, Ďurčanský se zaměřil na postižení proměn místních městských samospráv a především dopadu válečných událostí na jejich chod.

Autor svou práci zakotvil v přehledném zhodnocení dosavadní domácí literatury k problematice raně novověkých měst. V české historiografii konstatoval především tématickou roztržitost urbánních výzkumů a chybějící metodologický přesah u některých regionálních příspěvků. S ohledem na dějiny správy poukázal na chybějící domácí monografii, která by k této problematice přistupovala novějšími metodologickými přístupy. Ty prezentoval na přehledu německé literatury, vhodně doplněné anglickými tituly. Kladně je zapotřebí hodnotit využití polské literatury a odkazy na slovenskou produkci.

Ďurčanského práce je zdařilým pokusem zmíněnou mezeru českého bádání zacelit. Vlastní analýzu autor uvedl výkladem celozemského fungování správy českých měst. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout jeho práci s prameny. Zejména bezpečný přehled o materiálu v edicích a starých tiscích mu pomohl poskytnout velmi plastické líčení celozemského pobělohorského vývoje. Drobnou výtku musí recenzent, s ohledem na vlastní tématické zaměření, směřovat jen k nepřesnému uvedení dat přechodu města Slaný pod vrchnostenskou správu – Slaný přešel do zástavy Jaroslava Bořity z Martinic až v roce 1623 a za dědičný majetek martinického rodu se statutem poddanského města byl prohlášen až v roce 1638.¹ Vzhledem k doplňujícím údajům

1 Srov. recenzovaná kniha, poznámka č. 377 a Josef KADERÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, Historická demografie 33, 2009, s. 9–44, zde s. 21.